

Nepoznati Zagorkini romani

Cincarević, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:890945>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Iva Cincarević
Nepoznati Zagorkini romani
(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Iva Cincarević
MATIČNI BROJ: 17470
Nepoznati Zagorkini romani
DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 17. rujna 2019.

Kazalo

1. Uvod
2. Što je moja krivnja?
3. Marija Jurić Zagorka
4. O bibliografiji Marije Jurić Zagorke
5. Buntovništvo Marije Jurić Zagorke
6. Kojem razdoblju Zagorka pripada
7. Kratki sadržaj romana Crveni ocean
8. Zagorkina utopija
9. Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike
10. Kratki sadržaj Vragoljanke s Trešnjevke
11. Zagorkine junakinje
12. Položaj žena
13. Smije li se žena kladiti
14. Udvaranje šefovima
15. Zaključak
16. Literatura

Uvod

U svojem diplomskom radu pisat ću o nepoznatijim romanima Marije Jurić Zagorke (*Crveni ocean* i *Vragoljanka s Trešnjevke*). U poglavljima "Marija Jurić Zagorka", "O bibliografiji Marije Jurić Zagorke", "Buntovništvo Marije Jurić Zagorke", "Kojem razdoblju Zagorka pripada" govorila sam o samoj Mariji Jurić Zagorki. O njezinom romanu *Crveni ocean* govorim u poglavljima "Kratki sadržaj romana *Crveni ocean*", "Zagorkina utopija" te Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike". U poglavljima pod naslovom "Kratki sadržaj *Vragoljanke s Trešnjevke*", "Zagorkine junakinje", "Položaj žena", "Smije li se žena kladiti", "Udvaranje šefovima" analizirala sam roman *Vragoljanka s Trešnjevke*.

Što je moja krivnja

Na rubu groba nakon 50. godina borbe i rada
zadesila me danas teška osuda:
društveni i radni bojkot.

Tko me tuži? Tko mi sudi? Zašto?
Ne znam. Tužilac, suci s optužnicom
nigdje se nisu pojavili na vidjelo.

Stoga evo na kraju života apeliram na poštenje
i čovječnost - da se sasluša moja samooptužnica
i moja obrana - da se provjere dokumenti i živi
svjedoci jer želim - a na to imam pravo -
da umrem u poštenju.¹

¹ <https://www.lupiga.com/vijesti/marija-juric-zagorka-sto-je-moja-krivnja>

Marija Jurić Zagorka

Marija Jurić Zagorka rođena je 1. siječnja 1873., a umrla je 30. studenoga 1957. godine. Potječe iz imućne obitelji; njezin otac, mali posjednik, bio je upravitelj dobara velikaša Raucha. Školovanje je započela na vlastelinstvu, nastavila u Varaždinu te 1883 – 89. u odgojnom zavodu zagrebačkoga Samostana milosrdnica. Zbog nesređenih odnosa u obitelji neposredno pred završnim ispitima napušta Višu djevojačku školu. Protiv njene volje roditelji su je 1891. udali za željezničarskog činovnika u mađarskom gradu Szombathelyu Lajoša Nađa. Pretrpjevši živčanu krizu, nakon nekoliko godina napušta muža u dramatičnim okolnostima te se potkraj 1896. uspijeva osamostaliti i dobiti novinarsku službu u zagrebačkom dnevniku *Obzoru*. Njezin uspon u novinarskoj karijeri bio je brz, ali opterećen onodobnom društvenom marginalizacijom žena. Kad početkom stoljeća izvješćuje sa sjednica zajedničkoga hrvatsko – ugarskoga parlamenta u Pešti o problemima što su privlačili pozornost šire međunarodne javnosti, postaje svojevrsnom senzacijom novinarskoga zbora. Koliko je njezin položaj žene novinara bio delikatan, pokazalo se za nacionalne pobune 1903. kada je praktično uređivala *Obzor* dovodeći time u nepriliku vlasti, koje su je unatoč podsmijehu javnosti ipak pritvorile. Za razliku od predrasuda u novinarskim krugovima, hrvatski su političari odmah uvidjeli Zagorkine kvalitete: S. Radić je tražio da upravo ona izvješćuje o njegovim političkim nastupima, F. Supilo bio je oduševljen načinom na koji je zamršene sadržaje visoke politike učinila atraktivnim, a utjecajni đakovački biskup J. J. Strossmayer izravno ju je usmjeravao. Strossmayerov je autoritet vjerojatno bio presudan za Zagorkino održavanje u *Obzoru* i javnome životu, a potaknuo je i njezina književna nagnuća. Na tragu svoje političke krilatice da se do slobode najsigurnije dolazi prosvjetom, zatražio je, prema Zagorkinim riječima, od nje neka "historijskim romanima prisili hrvatske čitaoce da napuste pogubno njemačko štivo".

Procjena kako će popularno obrađeni domaći sadržaji privući široku publiku, bila je točna, pa je uskoro prestala potreba za političkom subvencijom Zagorkinih feljtonskih romana. Zagorka je čitava života bila potisnuta, premda je stekla iznimnu popularnost a njezini tekstovi donosili nakladnicima dobit. Zbog svojih je novinarskih kvaliteta bila pozivana u velike mađarske listove. Odnos kulturnih elita prema njezinu djelu ostajao je bez obzira na društvene prevrate (1918, 1941, 1945) negativan. Razmjerno rano, u književnopovijesnome pregledu D. Prohaske (1921) priznaje se da Zagorkini romani i drame nisu postigli uspjeh tek zbog "naivnosti i frivolnosti" već "počivaju na nekim umjetničkim i literarnim kvalitetama", dobroj karakterizaciji i vještoj kompoziciji, ali se takav, uravnotežen pristup nije održao. Sve do novoga shvaćanja tzv. trivijalnih žanrova – zaseban segment književnosti, drukčiji vrijednosni sustav, poseban recepcijski okvir – njeno je opširno djelo kritički uglavnom prešućivano.²

² Usp. Zagorka, Marija Jurić, u: Leksikon hrvatske književnosti, ur. Vlaho Bogišić, str. 395/396

O Zagorkinoj bibliografiji

Zagorka se u književnosti javila crticom *Bršljanu* 1890, ali se pravim književnim nastupom drže romani *Roblje* (1899) i *Vladko Šaretić* (1903) te scenske jednočinke *Novi roman* i *Što žena umije* (1901), a čitateljsku afirmaciju stječe romanesknim ciklusom *Grička vještica* (*Male novine*, 1912 – 14). Shematičnost fabule, likova i idejne pozadine u osnovi su narativne strategije: siže čine ljubavni zapleti i historijska, legendarna i izvorska građa. Likovi su jednodimenzionalni, zamišljeni kao nositelji poruke te kontrastno karakterizirani: naspram dobrih, moralnih, ustrajnih, poštenih i probitačno lukavih, stoje utjelovljenja zla, pokretači radnje koji na kraju uvijek bivaju nadvladani. Feljtonska narav određuje kompoziciju, radnja se vodi u cikličkoj gradaciji prekidane napetosti, dinamično, ali se u cjelovitoj formi otkriva raspršenost, epizodičnost u odnosu na temeljni slijed. Radnja se odvija unutar logičnih vremenskih, historijskih, i prostornih, očito zagrebačkih ili hrvatskih razmjera. U prvom su planu uvijek strasne ljubavi i političke spletke; nacionalna problematika je zbog cenzure projicirana u povijesne situacije sa subverzivnim učinkom koji ne pogađa samo potčinjenost kolektiva nego i one osobine u društvenom životu zbog kojih se iz te potčinjenosti ne izlazi. Zagorkina idejna koncepcija, uz nesumnjiv nacionalni naboj, sadržava tako naglašen socijalni osjećaj pa i neprikrivenu feminističku misao. To je napose očividno u romansiranoj autobiografiji *Kamen na cesti* (1938), koja otkriva psihološku pozadinu njezine književne energije, s prezirom spram otuđene aristokracije, tuđinskoga zlostavljanja i marginalizacije žena. Zagorkin je utjecaj u formiranju suvremene publike gotovo neusporediv, njezini su romani (*Kći Lotrščaka*, *Plameni inkvizitori*, *Vitez slavonske ravni*, *Gordana*, *Jadranka* i dr.) toliko proželi socijalni kontekst da su imena ključnih likova poput Siniše ili Nere postala česta.

Imala je razvijen osjećaj za "arhetipsko" jer se "jedino djelovanjem na *nesvjesno* može postići sve ono što je željela osvijestiti i društveno i individualno". Fantastični obrati u nje su izvedeni tako da sugeriraju dodir mašte i zbilje, nemogućega i angažmanom ostvarivoga. Njezini modeli ne sadržavaju jedan od bitnih kriterija umjetničke kreacije, unutrašnju proturječnost. Zagorka je prva u nas pokušala aplicirati i kriminalistički model (*Kneginja iz Petrinjske ulice*, 1909); njezin se detektiv Šimek čak izrijeком poziva na znamenitoga Sherlocka Holmesa, što, unatoč nedosljednosti (pustolovne natruhe) potvrđuje književno podrijetlo njezinih postupaka. I njezino najbolje scensko djelo *Janulševčani* (1917) izvire iz hrvatske zbilje i književne tradicije. Problematika "hrvatskog jalnuša" obrađena je s gogoljevskim zapletom (*Revizor*) i šenoinskom sviješću o ulozi književnosti u narodnom životu, što se u hrvatskoj kulturi pokazala produktivnom duboko u XX. stoljeću. Zagorka je pokrenula i uređivala *Ženski list* (1925 – 38), prvu hrvatsku reviju namijenjenu ženama.³

³ Usp. Zagorka, Marija Jurić, u: Leksikon hrvatske književnosti, ur. Vlaho Bogišić, Zagreb, 1998, str. 396/397

Buntovništvo Marije Jurić Zagorke

Zagorka pripada onom dijelu hrvatske književnosti koji preuzima obvezu mijenjati svijet pa u tom kontekstu treba promatrati Zagorkin "buntovnički impuls" koji se može očitati u nekoliko kategorija (nacionalno, feminističko, socijalno, prosvjetiteljsko), a sve su bile subverzivne s obzirom na njezin status (žene) i s obzirom na vrijeme u kojem je živjela i stvarala te usmjerene prema različitim oblicima društvenih nepravdi.

Zagorkini romani zaliha su problematičnih kategorija političkoga i rodnoga (kao društvene kategorije) baštinjenih iz autoričina svjetonazora i životnog iskustva pa je stoga pozicija Marije Jurić Zagorke kao žene, kao novinarke koja se bavila političkim pitanjima, kao spisateljice koja je u svojim romanima unutar diskursa tradicionalno smatranoga trivijalnim temeljito iscrpila navedene kategorije, izuzetno zanimljiva.⁴

⁴ Galić Kakkonen, Gordana – Buntovništvo kao Zagorkin književni i životni lajtmotiv, u: Kako je bilo – o Zagorki i ženskoj povijesti, ur. Prlenda, Sandra, 2011, str. 78 – 80

Marija Jurić i njezin poučak o ženskom pismu

Marija Jurić ne samo što je autorica prvoga kriminalističkog romana nego su neke od njezinih knjiga i najčitanije hrvatske knjige uopće. Rođena 1873., ona se potpisivala pseudonimima Iglica, Neris i Vlastelinka, ali joj je najpoznatiji Zagorka koji je uzela prema svojem uže zavičaju. To što je djetinjstvo proživjela i na manjima obitelji Rauch, gdje joj je otac bio nadglednik, nije imalo utjecaja na plastičnost kojom je opisan aristokratski svijet njezinih priča. Školu je, ta prva žena novinar, učila u Sestara milosrdnica, a kada je imala samo 14 godina napisala je dramu *Kalista i Doroteja*. Samo tri godine potom roditelji su vrlo samosvjesnu ženu prisilili da se uda za nekoga tridesetak godina starijeg Mađara koji je bio šef željezničke postaje u Zaboku. Iz toga braka nakon kratkog vremena pobjegla je zgađena i slomljena. Marija Jurić Zagorka, koja je dobro naučila njemački i mađarski, počela je novinarski kruh zarađivati političkim tekstovima. Bila je urednica i reporterka u *Obzoru*, kamo ju je preporučio sam biskup Strossmayer koji je teoretizirao o celibatu svećenika ali se i praktično zalagao za uključivanje žena u društveni život. Upravo u godini pada bana Khuena, bila je Zagorka uhićena, pa je svrnula na se pozornost javnosti. Biskup Strossmayer tada je, kako je poslije svjedočila, još jednom stupio na pozornicu njezina života i sugerirao joj je da se posveti pisanju romana u nastavcima. Zagorka je poslušala biskupa. Doduše, ne posvema jer je pisala i popularne kazališne komade od kojih su mnogi, pri čemu treba napomenuti da je Zagorka autorica 17 dramskih tekstova, bili izvođeni na matinejama za sluškinje i vojnike, ali i na sceni Hrvatskoga narodnog kazališta. U tom dramskom opusu najviše je komedija i lakrdija, a najpoznatiji su *Janulševčani*, napisani 1917. Usporedno sa svojim frenetičnom pripovijedalačkom aktivnošću nastavila je Marija Jurić baviti se novinarstvom pa je 1909. izvještavala s Freidjungova procesa. Ta prva domaća sufražetkinja bila je i glasnogovornik boraca protiv mađarizacije i germanizacije.

Jasno i svima razumljivo izlagala je potrebu afirmacije političkih i socijalnih prava žena. Godine 1925. pokrenula je *Ženski list*, prvu hrvatsku žensku reviju. Među najširoom publikom Zagorka je slavu počela doživljavati tek nakon 1912. kad je u Malim novinama tijekom dvije godine počeo izlaziti njezin prvi hit, *Grička vještica*. Od tada pa do smrti, a bila je dugovječna, objavila je Marija Jurić dvadesetak romana koji, premda imitiraju matricu Šenoinih, Kumičićevih i Tomićevih proza, nisu ni po čemu bili sukladni niti s jednim – *izmom* njezina doba. Sve Zagorkine priče koje su se inače preštapavale bezbroj puta, kao da su rađene po istoj matrici. Pisane u obrocima, ti romani prolongiraju čitateljevu napetost svakim nastavkom, trudeći se da se svaki odjeljak završi stanovitom napetošću ili neriješenom motivacijskom sugestijom. Najpoznatiji autoričini romani osim *Gričke vještice* su još *Kći Lotrščaka*, *Gordana*, *Tajna Krvavog mosta*, *Kontesa Nera*, *Vitez slavonski ravni* i posljednja *Jadranka* koju je napisala 1953. *Kneginju iz Petrinjske ulice*, koja je prvi hrvatski kriminalistički roman rađen po uzoru na slične proze Eugena Suea i u kojemu inspektor Šimek traži ubojicu u prepoznatljivim zagrebačkim lokalitetima, autorica je prvi put tiskala u *Hrvatskim novostima* i taj je krimić zaustavljao dah čitateljima od siječnja do rujna 1910. U Zagorkinim romanima dominantna je vrlo složena ljubavna priča, dapače nekoliko njih i njihovi akteri ugroženi su brojnim silnicama zla. U pripovijedanje autorica svako malo uključuje potpuno nepoznate protagoniste s tajanstvenom prošlošću, kojima se zatim dramatično otkrije podrijetlo i time još više zakompliciraju i odgode prethodna zbivanja. Marija Jurić Zagorka svoje ljubavne i pustolovne storije vrlo je elegantno i gotovo neprimjetno prožimala povijesnim zbivanjima pa je time dala čvrst doprinos edukaciji širokih čitateljskih masa. Njezini su romani u Hrvatskoj desetljećima bili društveni fenomen, a kako vrijeme prolazi, sve su više i estetski.

Njezini likovi sasvim su plošni i u njima ne treba tražiti ni psihologije ni neke dublje motivacije, ali zato u svijetu tih proza sve pršti od naracijske magije, od lakoće kojom se stvarao idealizirani svijet, prepun akcije ali i mržnje koju na koncu dobro redovito pobijedi. Marija Jurić Zagorka bitan je književni glasnik novih ekonomskih i društvenih prilika, prvi autor koji je duboko svjestan da živi u vremenu kad umjetnost više nije nužno morala težiti originalnosti i kada recikliranje i reproduciranje više nisu smatrani sramotom. Autorica je napisala i vrlo uspješnu autobiografsku prozu *Kamen na cesti* koja je tiskana 1938. i karakterizirana vrlo drastičnim razglabanjem o bračnom moralu te je ironijski komentar površnog prikazivanja iste problematike u galantnoj i salonskoj književnosti. Malo je hrvatskih književnika imalo imaginaciju koja bi se mogla usporediti s onom iz knjiga Marije Jurić Zagorke koja je dosadnom svijetu građanske svakidašnjice ponudila ružu avanturizma.⁵

⁵ Usp. Novak, Slobodan Prosperov – Povijest hrvatske književnosti, sv. II: Između Pešte, Beča i Beograda, 2004., str. 197/198

O romanima Marije Jurić Zagorke

Zagorkini povijesni romani obiluju dinamičkim motivima i gotovim formulama posuđenima iz ljubavnih, avanturističkih, gotskih i viteških romana. Fabule su razgranate, zasićene energijom i aktivizmom, a značajnu ulogu imaju prokušani rekviziti i sredstva za stvaranje i zadržavanje napetosti: zagonetna ubojstva, spas u zadnji čas, uvođenje likova koji mijenjaju identitet, kobne slutnje, nagli obrati, različiti efekti iznenađenja, krađa važnih pisama, "oživljavanje" već mrtvih likova, stalna iskušenja glavnog lika i sl. Sustavnim uvođenjem romanesknih zapleta, gomilanjem zagonetki i ekscenih situacija, stalnim kretanjem naprijed (iz jedne krize u drugu) nastaje pravo narativno tkanje koje golica čitateljevu maštu. Zbivanja često imaju uporište u povijesnim izvorima (na koje Zagorka ponekad upozorava čak i u fus notama), ali koristi i apokrifne podatke te nepouzdanе izvore, kao što su usmena predaja ili legende. No povijest je u njezinim romanima tek "prozirna krinka iza koje se skriva simplificirana sadašnjost". U prvom su planu uvijek strastvene ljubavne veze i političke spletke povezane s nacionalnom problematikom. Iako se u raspravama o trivijalnim romanima redovito ističe njihov umjetnički konformizam, društveni eskapizam te kolektivna stabilizacijska uloga, za brojna Zagorkina djela upravo je karakteristična intencionalna politička subverzivnost: protuaustrijski i protunjemački stav, kritika Khuenova aparata, borba za nacionalnu neovisnost, osuda odnarođivanja, socijalni angažman. Na ovome mjestu nije nevažno spomenuti ni njezin feminizam, tj. borbu za prava žena. I sama je u memoarskom tekstu *Kako je bilo* (1953) napisala da su njezini romani "trebali da probude historijskim događajima borbenost u ženskoj duši".

Likovi su plošno atribuirani i strogo polarizirani, s unaprijed zadanim karakternim osobinama: ili su dobri ili zli, dakle bez psiholoških nijansi. Zagorka je u historijske likove projicirala svoje neostvarene težnje, svoje sklonosti i mržnje.

Tako se radnja – uvijek podvrgnuta zakonima akcije – u biti svodi na putanju dobra i zla, na stalnu borbu antagonističkih parova, crnih i bijelih figura, redovito ipak (nakon brojnih "odgađanja") sa sretnim završetkom: nakon svih mogućih iskušenja, bezizlaznih situacija, napora i brojnih zapreka idealni junak ostvaruje svoj cilj. Fabularno razrješenje potvrđuje pobjedu dobra, pravde, kreposti, domoljublja – ukratko, tradicionalnih moralnih vrednota.

Zagorka je u pisanju slijedila Horacijevu maksimu po kojoj literatura mora i razveseljavati i koristiti. Bila je neiscrpne imaginacije, a izmišljanje je sama bit naracije. Bila je i veliki, u nas još nedosegnuti kombinator u stvaranju zapleta. Tajna je njezine popularnosti u komunikativnosti, u upravo hipnotičkom učinku njezinih priča, u znalačkom korištenju arhetipskih situacija i lako prihvatljivih pripovjednih konvencija te u stvaranju fabularnih shema čije praćenje ne iziskuje napor niti traži osobite intelektualne dispozicije. Osim toga, njezini su romani podcrtavali kontrast između prozaične građanske stvarnosti i zavodljivoga svijeta avantura, tajni i opasnosti. Bila je majstor u konstituiranju situacija "koje su za mnoge čitaoce tako privlačive da predstavljaju realizaciju njihovih skrovitih želja i snova". Značenje njezinih romana uvelike nadmašuje njihovu estetsku vrijednost: oni su širili hrvatsku čitateljsku bazu i uzdizali nacionalnu svijest. A to je i bila autoričina osnovna intencija.⁶

⁶ Nemeč, Krešimir – Povijest hrvatskog romana, sv. 2: od 1900. do 1945. godine, 1998., str. 76 – 79

Kojem razdoblju Zagorka pripada?

Budući da Zagorkin opus kronološki pripada književnopovijesnome okviru epohe modernizma, i njezino se mjesto u nacionalnome kanonu ponajprije može promotriti u odnosu prema vodećim autorima epohe, Zagorkin marginalni položaj u tradicionalnome popisu kanonskih autora uglavnom je proizlazio iz dvaju ključnih aspekata njezine autorske figure. S jedne strane, u tradicionalnome, pretežito muškome kanonu modernizma, u koji se svrstavaju autori poput A. G. Matoša, J. Polića Kamova, T. Ujevića, M. Krleže i drugih, autoricama je bilo ostavljeno relativno malo prostora. S druge strane, modernistički se kanon uspostavljao prema kriteriju visoke umjetničke vrijednosti, što je autorima i autoricama popularne književnosti onemogućilo ulazak u "popis odabranih" modernista. Osim toga, u Zagorkinu se slučaju pojavljuje još jedna devijacija u odnosu na modernističku književnu paradigmu: stanovita regresivnost njezina književnoga opusa te oslanjanje na devetnaestostoljetne modele, kako prozne pripovjedne modele Šenoe, Tomića i Kumičića tako i tradiciju ronodobnoga pučkog igrokaza.

Pokušaj ocrtavanja Zagorkina položaja unutar sustava modernističke književne proizvodnje za početak bi zahtijevao nov osvrt na pojam modernizma kao književne epohe, kao i razrješavanje pojmovnoga nesuglasja na koje se nerijetko nailazi u njegovim književnopovijesnim prikazima. S jedne strane, potrebno je uvesti jasnu distinkciju između pojmova "modernizam" i "moderna", od kojih se potonji rabi u dvama značenjima: kao oznaka povijesne epohe duljega vremenskog opsega od modernizma, ali i kao mikroperiodizacijska oznaka za prvo razdoblje modernizma. Razlika između modernizma kao epohe i moderne ili esteticizma kao njegova prvog razdoblja znakovita je i za Zagorkin položaj u tom književnopovijesnom kontekstu. Naime, ime joj se redovito pojavljuje samo u razdoblju "prve moderne" iako njezina književna produkcija obuhvaća veći vremenski raspon unutar epohe modernizma.

Mjerodavnu ulogu onodobne književne kritike prilikom dodjeljivanja književničkoga statusa ponajbolje ilustrira Zagorkin slučaj. Izrazito negativna recepcija njezinih djela postala je konstantom većine književnokritičkih ocjena i time potvrdila nizak stupanj "posvećenosti" njezina opusa, kako u vrijeme njegova nastanka tako i u desetljećima poslije.

Zagorkin je položaj dijametralno suprotan spomenutim autorima: ona je pozicionirana u dijelu polja s niskom umjetničkom i velikom komercijalnom vrijednošću. Njezin je nizak položaj također bio uvjetovan i žanrovskom raspodjelom književnog polja, u kojemu su općenito veliki prozni oblici, poglavito oni koji su nastavljali devetnaestostoljetnu tradiciju povijesnoga i pseudopovijesnoga romana, izlazili iz okvira dominantnoga modernističkoga žanrovskog sustava. Zagorka je mjestimice i sâma prihvaćala takav položaj, inzistirajući na tome da nije književnica, nego samo novinarka čija su djela bila namijenjena širokim masama u borbi protiv utjecaja njemačkih romana.

Prilikom dodjeljivanja takva položaja u književnom polju esteticizma "popularna" je strana Zagorkine autorske figure bila nerazdvojiva od ženske. Naime, među onodobnim autorima s "posvećenim" književničkim statusom iznimno je malo mjesta bilo ostavljeno autoricama.

Dok se podaci o izdanjima Zagorkinih djelâ prije svega mogu držati pokazateljima njihove čitateljske recepcije, za rekonstrukciju njezina položaja unutar književne povijesti i njoj pripadnoga kanona modernizma poglavito je važan način na koji se njezin opus prikazuje u hrvatskoj književnoj historiografiji i znanosti o književnosti.

Taj je položaj pritom izravno uvjetovan načinom na koji se nacionalni kanon, kao "skupina književnih djelâ kojoj je (obično) akademska institucija pripisala središnju važnost za jednu kulturnu zajednicu" uspostavlja.

Budući da je Zagorkino uključivanje u povijest hrvatske književnosti podrazumijevalo dopunjavanje tradicionalne slike o epohi modernizma prepoznavanjem drugih, nereprezentativnih oblika onodobne književne proizvodnje, vrijedilo bi se zapitati znači li prevrednovanje njezina opusa ujedno i njezino uključivanje u modernistički književni kanon. Prema prvome kriteriju potencijalne kanonske vrijednosti, zastupljenosti pojedinoga autora/autorice u književnopovijesnim pregledima, odgovor na to pitanje bio bi potvrđan. Njezina pozicija u tome kanonu, pak, i dalje ostaje upitnom. Iako u ženskome kanonu hrvatske književnosti Zagorka nesumnjivo zauzima važno mjesto, o čemu ponajbolje svjedoči njezina suvremena feministička recepcija. Budući da Zagorka pritom u kanon ulazi kao atipična autorica, pa donekle i remetilačka književna snaga, već i sâm čin njezina uključivanja zahtijevao bi preispitivanje mehanizama na temelju kojih se pojedini tekstovi upisuju u književnu povijest i postaju dijelom njena kanona. Jednostavno "dopisivanje" Zagorkina imena, bez objašnjavanja razloga zbog kojih bi njezino uključivanje u nacionalno kanon hrvatske književnosti bilo moguće i/ili nužno, kao i bez uzimanja u obzir svih njezinih autorskih "lica" – ženskoga, popularnoknjiževnoga, aktivističkoga, pa i novinarskoga – ne bi znatno promijenilo njezin granični položaj unutar povijesti hrvatske književnosti. S druge strane, Zagorkini su tekstovi, uspješno se odupirući zaboravu književne povijesti, danas postali središtem književnoznanstvenih rasprava o ženskoj, ali i popularnoj književnosti prve polovine dvadesetoga stoljeća, potičući nova kritička promišljanja o uobičajenim predodžbama o epohi modernizma i popisu njenih kanoniziranih autora. Ako upravo u takvome kritičkom potencijalu prepoznamo njihovu književnopovijesnu vrijednost, onda se i pitanje Zagorkine kanonizacije može riješiti izvan okvira strogih hijerarhijskih podjela i parova opreka poput ženska – muška ili, pak, trivijalna – visoka književnost.

Naime, navodeći na ponovno razmišljanje o takvim ustaljenim kategorijama i podjelama, unutar kojih su nerijetko bili diskvalificirani kao nedostatni književnopovijesne i književnoznanstvene pozornosti, Zagorkini tekstovi preispituju njihovu sveopću primjenjivost te ujedno potvrđuju svoje zaslužno mjesto u povijesti hrvatske književnosti i njenu kanonu.⁷

⁷ Usp. Grgić, Kristina – Zagorka i kanon modernizma, u: Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura, ur. Grdešić, Maša, 2009., str. 18 – 33.

Kratki sadržaj romana "Crveni ocean"

Roman "Crveni ocean" započinje samim upoznavanjem inženjera Bojana Kneževića, koji svojim avionom, "koji izvodi akrobacije i ne čuje mu se motor", izaziva čuđenje. Također, na početku romana saznajemo i o njegovoj podmornici "Viktoriji" koju je on sam izgradio. Kroz roman upoznajemo Zoranu, Hrvaticu iz Dubrovnika, Validu, njezinog oca, Fericu, Bojanovog bratića, Vilima Osada, Wikinga i Riegela, koji rade na otmici Bojana.

Kroz roman možemo pratiti nekoliko paralelnih radnji.

Od prve u kojoj Bojan stvara nove strojeve, biva otet (i to dvaput!) na otok Terror, te se na kraju oženi Zoranom, preko Bojanine, koja također biva oteta, te pomaže Bojanu u njegovim izumima i pomaganju u njezinom spašavanju, kroz priču Vilima Osada, koji otimlje ljude za svoje izume i na otoku Terror provodi svoju strahovladu (iako ga nitko nikad nije vidio).

Na kraju romana, Bojan i Zorana vraćaju se u Ameriku, tamo su se oženili, te uz primjese romanse, "živjeli sretno do kraja života".

Zagorkina utopija

Iako je Zagorkin tekst, kako se već navelo, utopijski, više u svojoj ideji nego u izvedbi, njezina je ideja utopije ona koja bi po Mumfordovoj definiciji odgovarala "utopiji rekonstrukcije" koja se razlikuje od "utopija bijega" koje su stvarale teško dokučive, a samim tim i teško ostvarive svjetove. Iz Zagorkina programatskog shvaćanja književnosti u svrhu edukacije, jasno je onda da "pod rekonstruiranom okolinom ne podrazumijevamo samo neku fizičku stvar već i nov skup navika, novu ljestvicu vrijednosti, drukčiju mrežu odnosa i običaja te, ako je moguće (jer gotovo sve utopije naglašavaju faktor odgoja), promjenu fizičkih i mentalnih karakteristika pomoću obrazovanja, biološke selekcije i slično". Zagorki je posebna važna ta promjena sustava vrijednosti i ona je u tom smislu nasljednica ideje o pravednoj državi u kojoj svi žive u skladu s potrebama i znanjima, što progovara kroz lika Salvadora: "Čitav ljudski rod proživljuje vjekove u borbi za zlatom, za opstankom svojim. U toj borbi istroši sve svoje sile, svu snagu i čitav život, pa onda umre a da nije ni pokušao upoznati savršenstvo života. Onim časom kad bi nastupilo u svijetu opće blagostanje, kad bi svi ljudi imali jednako zemaljskih dobara, ne bi više cilj ljudstva bio: sticati zlato! Svi bi ljudi imali svega i onda bi postao ciljem ovog ljudstva napredak uma, usavršavanje kreposti i postignuće savršenstva života. Ne bi bilo ni borba ni klanja ni ratova"

Nadalje, Zagorkin roman ne možemo promatrati izvan konteksta vremena u kojem je nastalo. Njezina je utopija nastavak ideja i inovacija nastalih u 19. stoljeću. Svijet se ubrzano mijenjao, društveni se poredak poremetio i na političku scenu stupaju nove snage. Industrija i radništvo otvaraju nove mogućnosti. I za Hrvatsku je ta 1918. godina važna, ne samo jer se bližio kraj Velikom ratu, već i zbog poruke Stjepana Radića da "ne srljamo kao guske u maglu", a koja, ne mogu se oteti dojmu, nikako ne gubi na svojoj aktualnosti.

Zagorka se ne izjašnjava jasno o vremenskom okviru dramske radnje i nije jasno raspravlja li se o budućnosti iz vremenskog okvira sadašnjosti, to jest Zagorkine tadašnjosti ili budućnosti. Za razliku od nekih drugih djela koja nakon velikih revolucija i ratova skreću u distopiju, Zagorka nakon svršetka Velikog rata i dalje čvrsto stoji uz utopijsku viziju i taj njezin ustrajni optimizam ide u prilog tezi da je utopija neka vrsta otpora, u ovim slučajevima otpor prema tendenciji uništenja koju rat za sobom povlači. Ili revolucija. Dragan Klaić u svom Zapletu budućnosti piše da većina djela "svoju ideju budućnosti izvodi iz sekularnog poimanja vremena i u odnosu na ideju napretka". Ovaj koncept postojanog, a ja bih dodala i stalnog, tj. neprestanog poboljšanja, artikuliran je u prosvjetiteljstvu.

Koliko u svojim težnjama djeluje naivno, Zagorkina je utopija toliko i vječno aktualna, a to je možda zato jer uvijek ima viši cilj koji je po svojoj naravi uvijek usmjeren k dobrome, bez obzira na krajnji ishod kada postane ostvariv. U ovom slučaju to je iznošenje političkih ideja, prvenstveno o panslavizmu, pod jakim utjecajem biskupa Strossmayera, pa tako na jednom mjestu piše: "Ne bojte se nas, braćo – reče on. Mi svi koji smo ovdje, nas dvanaestorica, Slaveni smo. Ima tu Poljaka i Slovenaca i Slovaka. Ne bojte se. Mi osjećamo s vama!". U svojim povijesnim romanima, i to je istaknula na više mjesta, viši cilj bio je učenje materinskog jezika te vlastite povijesti i kulture. Iako vremenski pripada modernizmu, jasnoća izraza izdvaja je od ostalih autora toga razdoblja. U njezinu romanu još uvijek postoje i "velike priče" i "junaci" koji nas mogu povesti u bolju budućnost: "On je stavio na kocku sve – reče markez – za svoju ideju. On je spreman za nju upravo tako brzo i smjelo umrijeti kao što je spreman i za nju živjeti.

Ljudi koji hoće da provedu jednu ideju ili jedno veliko djelo, treba da čitavo svoje fizičko tijelo i čitavu svoju duševnost ispune tom idejom, da prerežu svaku nit koja veže njihov lični život samim sobom i svijetom – jednom riječju, čovjek koji hoće da opće dobro živi, mora sam za sebe – umrijeti! A to je učinio Bojan... ono što on sobom nosi i što će proizvesti, to je zaista smjela borba čovječjeg uma s prirodom. Bojan je čovjek budućnosti!"⁸

⁸ Adžija, Maja – Budućnost i zbilja – Crveni ocean Marije Jurić Zagorke, satira, utopija ili predskazanje, u: Crveni ocean, ur. Čale – Feldman, Lada, Zagreb, 2016, str. 14 – 16

Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike

Višestruka marginalizacija

Dosadašnji bibliografski i kritički rad na području hrvatske znanstveno – fantastične književnosti tek je uzgred spominjao Zagorkin roman *Crveni ocean* kao (rubno) pripadan znanstvenofantastičnoj i utopijskoj književnosti, a sam roman nije kritički ili tekstualno obrađivan. Zagorkin *Crveni ocean* našao se tako u višestrukome procjepu. Kao prvo, svrstavan je – makar i usmenom predajom – u znanstvenu fantastiku, ili u utopijsku književnost, ili barem u neki oblik književne fantastike, što ga je učinilo irelevantnim u očima oficijelne domaće književne kritike i književne historiografije.

U vrijeme kada se Zagorkina recepcija mijenja zbog novijih, ginokritičkih i feminističkih iščitavanja njezinih romana, koji se razotkrivaju kao sasvim novi, pa i drukčiji tekstovi, koji žive i dalje kao subverzija premda je onaj prvi, prepoznatljivi referencijalni sloj, povezan s nacionalnim ideologemima, više ili manje nestao, a kao relevantan preživljava onaj rodni i feministički, *Crveni ocean* ostaje i dalje po strani. Možda je razlog tome što roman nije do danas tiskan kao zasebna knjiga, pa je ostao izvan obzora recepcije, kako kritike tako i publike, i u sjeni Zagorkinih (pseudo)povijesnih romana. No vjerojatan je razlog i to što se čini da Zagorkine povijesne romanse nude više kritičkoga materijala, kako u samim svojim tekstovima tako i za one koji ih tumače.

Pokvareni telefon

Nakon što se pročita roman, jasno je da je roman utopističan, to jest da pripada podžanru i tradiciji utopijske književnosti, jer strukturnih elemenata književne utopije nema u *Crvenom oceanu* nema ni u tragovima, nego da je roman "socijalno – utopističan", odnosno da na verbalnom planu Zagorka iznosi i tematizira neke društvenoutopijske i socijalne ideje.

Fantastičnost zapletaja pak odnosi se (jasno je pri čitanju romana) na tehničke artefakte, tj. na tipične artefakte raznih futurističkih izuma koji su u znanstvenoj fantastici inače čest postupak da se očudi struktura i svijest djela, a pogotovo je tako bilo u ranoj znanstvenoj fantastici.

“Tajanstvenost” bez konca

U radnju nas pripovjedač(ica) uvodi direktno, žurnalskim stilom dostojnim feljtonskih, novinskih romana u nastavcima. Uvodna, izrazito filmska i akcijska scena otpočinje tako aeromitingom i zračnim dvobojem aviona. Kao mjesto radnje postavlja se “Nizza”, određuje se točan datum, 14. ožujka 1914, a stil pripovijedanja reporterski je i bez većih opisa, dapače dosta transparentniji i, što se tiče čitateljske kompetencije, nezahtjevniji usporedi li se sa Zagorkinim povijesnim romanima. Zorana odmah unosi romantični zaplet i erotsku tenziju, a ponaša se – barem na prvi pogled – kao Zagorkina samosvojna žena. Odmah se, u maniri feljtonskih i senzacionalističkih romana, plete tajanstvenost događaja, a pripovjedač(ica) nam neproblematično daje do znanja da je Bojan izniman lik, premda o tome svjedoči samo njegovo letačko umijeće. Jedini pak fantastični element romana i nije fantastičan za ono doba, premda je očito i dalje izvor senzacionalnosti – avioni i strojevi različitih vrsta. Neprestance se naglašava Bojanovo propitivanje sve te misterioznosti oko zahtjeva da radi za jednu od dviju strana, kao i tajanstvenost samih likova.

Sasvim očito Valido se nameće kao bijela figura, princip dobra, a Vilim Osado kao crna figura, princip zla. Bojan naravno bira Valida a da ništa ne zna o njemu, dapače dok još i te kako sumnja u njegove namjere, i to zato što njega zastupa dama “omalena, ali tijela kao u Venere”, što je glavna junakinja Zorana contessa Dionorić, podrijetlom iz Dubrovnika. Roman dosljedno karakterizira Bojana i Zoranu, bez dublje psihologizacije, unoseći u kozmopolitsku radnju izrazit nacionalni naboj jer se neupitna dobrota likova povezuje s njihovim hrvatskim podrijetlom.

To nacionalno utemeljenje likova potvrđuje i bratski, dobar lik Vojka, Bojanova pomoćnika, koji je stalno prikazan kao običan vojnik, nasuprot Bojanovoj genijalnosti te plemenitosti koja proizlazi iz te genijalnosti i principijelnosti, kao i nacionalne pripadnosti. Zoranina pak plemenitost nije upitna; povezanost nacionalne ideje i aristokratizma ovdje je neobično jako naglašena, a pogotovo je neobična u svjetlu Zagorkina antiaristokratizma, a potencirana je do kraja legendom koja čitateljima jasno sugerira da je Zorana posljednja iz loze odbjegle kćeri posljednjega kralja jedne zemlje koja je prije mnogo stoljeća samu sebe osudila da njome vladaju stranci, koja je dovela zbog domaće nesloga, što je poprilično transparentna aluzija. No svi ti nacionalni i aristokratski zapleti nemaju ploda; na kraju Bojan i Zorana završavaju u skladnom, američkom braku, daleko od domovine. Roman završava kada završava romansa – bračnom lukom – dok politička fabula nema kraja, kao ni u Zagorknim povijesnim romansama. Ovdje čak i oni čitatelji koji su privučeni političkim slojem i iščitavanjem socijalnih ideja ostaju uskraćeni jer Zagorka svjesno žrtvuje svoje ideale i ostavlja otvoren, utopistički, vizionarski kraj iznesen, vidjet ćemo, u Bojanovu snu.

Iznevjerena očekivanja

Neujednačenost fabularnih smjernica, napuštanje indicija i fabularnih signala, otkriva da je roman nastajao u dnevnom novinskom ritmu, vjerojatno pod dojmovima naslovnih vijesti i razvoja ratnih događaja, ostavljajući za sobom niz iznevjerenih očekivanja, mrtve rukavce i napuštena grananja fabule.

Kompozicija u mijenama

Kao što je već drugdje rečeno, Zagorkin pripovjedni postupak obilježen je fabularnom hipertrofijom. Kao i u njezinim povijesnim romansama, i *Crveni ocean* se – kako dolikuje feljtonskom romanu – ispisuje u nastavcima, pri čemu se svaka epizoda prekida u napetom trenutku, koji se često u nastavku ispostavlja kao lažan.

Pripovijedanje je često previše transparentno: naime, jasno je, s obzirom na raspored klišeja i pripovjedačke naznake, što se zapravo događa ili tko je krivac, no likovi se kolebaju epizodama, samo da bi se peripetije zapetljavale dulji broj nastavaka. Hipertrofija fabuliranja, koja prati dnevni ritam brzoga i prečesto površnoga pripovijedanja, proizvodi pritom mase zapleta i peripetija te stalno odgađane vrhunce koji katkada traju unedogled.⁹

Znanstvena fantastika nekad i danas

Science fiction prožima našu današnju kulturu do takvoga stupnja da je njegov bazični repertoar ideja, pojmova, artefakata i stvorova znan svima: svemirski brodovi i roboti, alieni i dinosauri.

No, ponajprije trebao bih riješiti problem okvira žanra *science fictiona*. Svemirski brodovi su *SF*, a leteći ćilimi *fantazija*, čak i ako oni koji na njima ili u njima lete možda mogu biti slično kostimirani i imati gotovo jednake pustolovine.

Mit o geniju, koliko i svemirski brodovi i *alien* – čudovišta, jedna je od omiljenih tema *science fictiona*.

Mnoge pripovijesti o svemirskim putovanjima smještene su u budućnost, iz očitog razloga što one ovise o tehnologijama koje su ekstrapolirane iz tehnologija današnjice. Drugim riječima, premještanje u prostoru čvrsto je povezano s premještanjem u vremenu. To je, u stvari, u funkcionalnome smislu ekvivalentno: u spacijalnome smislu udaljeni drugi svjetovi mogu biti dovedeni u konfrotaciju s našim svijetom, ali to mogu i u temporalnome smislu udaljeni svjetovi, a s identičnim posljedicama "kognitivnoga razilaženja". Budući svjetovi *science fictiona* mogu gravitirati prema utopijskome polu, ili, znatno učestalije, prema distopijskome polu.

⁹ Šakić, Tomislav – Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike, u: Neznana junakinja, ur. Grdešić, Maša i Jakobović – Fribec, Slavica, 2008., str. 182 – 190

Način premještanja od sadašnjosti do budućnosti spada u ovu ili onu od nekoliko kategorija: recimo kategoriju "buduće historije", koja pripovijeda više ili manje o kontinuitetu kako se razvijaju "stvari koje će doći"; ili možda motiv "probudena spavača", pri čemu stanovnik našeg vremena hibernira kroz stanovit broj stoljeća i probudi se u nekakvu svijetu budućnosti; ili motiv vremenskoga stroja.

Science fiction, poput postmodernističke književne proze, upravljana je ontološkom dominantnom. Naime, taj žanr, priređujući "bliske susrete" između različitih svjetova, postavljajući ih u konfrontaciju, dovodi u prvi plan njihove strukture i razlike među njima. Na taj se način on pokorava jednakim fundamentalnim načelima poetike kao i postmodernistička književna proza. (...) Možemo razlikovati dvije komplementarne strategije: prva je transportiranje (kroz prostor, vrijeme, ili "druge dimenzije") predstavnika našega svijeta do nekog drukčijeg svijeta; druga, njezina suprotnost, uključuje upad nekog drugog svijeta u ovaj naš.¹⁰

U ranijim djelima (poput *Crvenog oceana*) fantastični elementi svode se na raznorazne tehnike naprave, gadžete, strojeve, prometala, zrake smrti, već poznate izume poput aviona, podmornice, cepelina, na i dalje zamjetnu fascinaciju strujom, Nikolom Teslom, pa čak i telefonom.

Da se *Crveni ocean* lako uklapa u taj kompleks popularnih i novinskih romana, koji korespondira s onodobnom američkom i britanskom proto – znanstvenofantastičnom *pulp* – literaturom kojima dominira tradicija popularnoznanstvenih *voyages extraordinaires*, te tzv. *future war stories*, dokazuje i inventar naprava i pseudotehničkih izuma koji se upotrebljavaju u *Crvenom oceanu*, a po kojima se jasno vidi da se *Crveni ocean* uklapa u tradiciju rane znanstvene fantastike ili prije proto – znanstvene fantastike.

¹⁰ Usp. Mrakužić, Zlatan – Vrijeme prošlo i vrijeme buduće: povijesni roman i SF; u: Književnost eskapizma, Zagreb, str. 178 - 194

Točnije, Zagorkina avanturistička romana špijunske tematike sadržava fantastične elemente koji je svrstavaju u proto – znanstvenofantastične podžanrove poput *future war stories*, sa strukturom tipičnom za *voyages extraordinaires*. Zagorkini protagonisti, naime, putuju podmornicom, aeroplanom te "zračnom željeznicom" oko polovice svijeta, pa i do verneovskog i wellskovskog "tajanstvenog otoka", a pritom upotrebljavaju razne naprvice, što ih – kao i likovi genijalnih izumitelja – spaja na tradiciju *invention stories* i "priča o znanosti".¹¹

Katalog izuma

Glavni izumi inženjera Bojana Kneževića bili su aeroplan i podmornica.

"Kriste, sve će ih sunovratiti.

- *Kakva sablazan naočigled čitave Nice.*
- *Pozovu nas na svečanu utrku, a kad tamo, moramo gledati strahote.*
- *Eno, eno što radi. Što, zaboga, radi!*

Svjetina stoji na uzletištu, gleda gore i dršće. Jedan pilot u divljem letu uspeo se na krov svome drugu, prebacio se oko njega naglavce i sad mu sinuo pod kotače, prestigao pa leti dalje, lovi trećeg, četvrtog, spušta se, diže, obletava i prestiže aeroplane u letu, izvodeći luđačku, smrtonosnu igru sa životima pilota. A svjetina prestrašena gleda i više.

- *Poludio je, poludio je!*

Sad je gore nešto zagrmilo i zadimilo se. Netko u svjetini poviče:

- *Jedan je pilot ispalio u luđaka hitac!*

Časak šutnje. Ljudi čekaju bez daha.

- *Je li ga pogodio?*

¹¹ Usp. Šakić, Tomislav – Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike, u: Neznana junakinja, ur. Grdešić, Maša i Jakobović – Fribec, Slavica, 2008., str. 191 – 200

*Ali pilot okrene svoj stroj i poleti na aeroplan s kojeg je pao hitac i naglavce se okrene oko njega tri puta kao da mu se ruga, onda se digne nad te strojeve, iznad okruga preleti uzletišta u vratolomnim krivuljama, zaustavi se nasred uzletišta i spusti okomito poput strijele na zemlju.*¹²

Tu je "zračni vagon", odnosno "zračna željeznica" koja može biti mjesecima u zraku. S mahokrilcima se inače eksperimentiralo 1870 – ih i 1890 – ih te zatim tek 1929, dakle deset godina nakon Zagorkina romana, a ta letjelica do danas nije usavršena.

"Radnici su blijedih lica zurili u čudnu još nikad viđenu kućicu – nalik vagonu željeznice koji su oni kroz godinu dana gradili.

(...)

*Vrata se strojarnice zatvore. Oni koji su bili u toj kućici, kao da ih je nestalo. Čas – dva, potpuna nijema tišina. Onda najednom stadoše se okretati kotači na kojima je stajala. Neko lako drndanje prostruji svim strojevima. Mrtvi strojevi kao da su počeli živjeti, nakon što im je netko udahnuo dušu. I najednom se ta velika čudna kućica nalik vagonu polako čvrsto i ponosito stade dizati u zrak. Dolje ispod nje zavatlala krila, brojni kotači se zavrtili. Kao da je stotinu ptičijih krila zalepršalo zrakom a pod njima tiho zviždukao zrak.*¹³

Vrhunac Bojanove antimilitarističke kampanje ipak su "crvene zrake", svojevrsne preteče lasera ili pak X – zraka (rendgenskih zraka). Zrake smrti ili tajanstvene zrake jedan su od najčešćih artefakata proto – znanstvene fantastike i trivijalne znanstvene fantastike uopće, a njihova ideja datira još u treće stoljeće prije Krista, odnosno do tzv. grčke vatre.

"- Čime vas mogu poslužiti?"

¹² Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean I, Zagreb, str. 5

¹³ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, str. 214

- *Vi ste izumili neke zrake kojima razarate iz velike daljine eksplozivne tvari?*

Ovo pitanje Bojana začudi.

- *Gospoda kao da se boje da bih moga uništiti čije tvornice eksplozivnog materijala? Vaša je bojazan suvišna. Moj izum ima samo jednu svrhu, da za sva vremena onemogući rat.*
- *Vi ste svojim izumom doista kadri onemogućiti svako ratovanje?*
- *Jesam.*¹⁴

Nacionalno i rodno

U čitanju *Crvenog oceana* posebno se treba osvrnuti na mjesto toga romana, njegovu političku i popularnokulturnu subverzivnost, u kontekstu Zagorkina opusa. Tu dolazi prvo feminizam, odnosno rodna politika kao stalni podtekst Zagorkinih romansi. Naime, premda u prvome trenu Zorana nastupa kao tipična Zagorkina samosvjesna žena, kasnije tijekom romana – dok tekst kao temelj svoje strukture, usprkos avanturističkoj i akcijskoj površini i špijunskoj tematici, razvija strukturu romanse čijim se okončanjem završava i roman(sa) premda se politička borba nastavlja – ona postaje centar ljubavne zavrzlake koja se širi od trokuta (Bojanov suparnik Riegel) do četverokuta (Bojanov rođak Ferica Horvatić iz Zagreba, tipični predstavnik Hrvata) i peterokuta (Što joj je Valido?). Pritom se Zorana svojim ženskim čarima otvoreno koristi kao oružjem, obećavajući se u nekoliko navrata neprijatelju, služeći kao talac, što dobrovoljno što nevoljko, pri čemu – premda vjerujemo da žrtvuje svoju naklonost prema Bojanu – možemo kao zaključiti da njezini mjeseci, pa i godina dana provedena s Bojanovim izravnim suparnikom za njezinu naklonost nije samo romantične naravi nego i seksualne.

¹⁴ Zagorka, Jurić Marija – *Crveni ocean II*, str. 341

Ona ne samo da je opisana tipičnim opisnim inventarom nego se u jednom trenutku kaže da je, dok je po tko zna koji put oteta, vjerojatno "rabljena" (!). O junakinjinoj nevinosti, djevičanstvu koje se shvaća kao važno simbolično mjesto u toj romansi može biti govora samo metaforički jer su Zorana i Bojan prije svega plemeniti, i u tome pogledu neiskvareni, tj. metaforički nevini ljudi. (...) Zorana je tako na jedan način moderna i mondana žena, ravnopravna muškarcima (...), ali s druge strane ona ne reprezentira Zagorkinu "borbenost u ženskoj duši". Ona ne samo da neskriveno flertuje kada je to nužno za cilj, pa i kada, očito, to nije potrebno nego je, nesukladno obrascima romanse, Bojanov suparnik opisan – barem u prvome dijelu romana, prije negoli u drugoj polovini otvoreno nastoji ukloniti Bojana, pa i osvetiti se Zorani zbog otvorenog odabira Bojana (pri čemu Zorana od djelatne junakinje u kasnijim nastavcima razvidno postaje i te kako pasivan objekt) – kao čovjek koji se pridržava džentlmenkih pravila igre, i koji je jasno prikazan kao čovjek koji je iz ljubav prema Zorani spreman i prijeći na pravednu stranu, ali ga u tome sprečavaju njegova vojnička i gospodska čast te džentlemanska riječ.

Drugi je element Zagorkin znani socijalni i politički angažman, to jest prosvjetiteljsko – nacionalni zahtjev što joj ga je namro Strossmayer. Ako u *Crvenom oceanu* i nema feminističkog uloga, ima onog nacionalnoga i šire društvenoga. Premda je naizgled *Crveni ocean* posvećen ratnoj suvremenosti, koju razrješava postupcima *future war story*, roman dotiče problem nacionalnoga u tome smislu da nacionalno podrijetlo i mit porobljene domovine imaju važnu ulogu u definiranju Zoranina i Bojanova lika, kao i njihovih pomoćnika. Apsolutni sotonski negativac je, dakako, Nijemac, produžena ruka cara Vilima. U tome smislu roman ipak korespondira sa Zagorkinim povijesno – političkim romansama, izgrađenim hipertrofijom šenoinskoga modela povijesnog romana (tj. romanse). No romansama – izravno i verbalizirano zastupanje radništva, sirotinje, antikapitalizma te socijalističke revolucije.

Priča o Hrvatskoj

Zagorka u svojim romanima ističe svoje nacionalno i protunjemačko i protuaustrijsko, te takav stav pronalazimo i u romanu *Crveni ocean*, gdje Zorana Bojanu priča priču o Hrvatskoj. Iako ne navodi točne činjenice, iz same priče možemo shvatiti da se radi o kralju Zvonimiru i o njegovoj kletvi kada su ga ubili pripadnici njegovoga naroda.

"(...) *Slušajte me mirno i nastojte shvatiti.*

- *Bila je negdje zemlja prekrasna i bogata. U njoj je živio narod slobodan, sretan i slavan. Imao je svoga kralja, oca. U prevelikoj sreći i slobodi postade narod preuzetan, a u preuzetnosti svojoj ovlada ga taština. I sinovi podanici umoriše vlastitog kralja, da se domognu njegove krune. Nezahvalna djeca ljuto se zavadiše, jer svaki htjede da postane kraljem. Jedan drugome nije htio da prizna pravo i sposobnost upravljanja zemljom. I samo zato da nijedan od njih ne bi nosio krunu, odlučiše da svoju rođenu krunu dadu tuđincu i da njega učine gospodarem svoje zemlje. I posadiše na prijestolje tuđinca. Ali ovaj ih prevari i jednoga se dana proglasi zakonitim posjednikom kraljevine. On si prisvoji zemlju, a njezine vlasnikom učini slugama svojim. I bogato i slavno prekrasno kraljevstvo sada je pustara kojom lutaju nekadašnji njezini gospodari kao bijedni pastiri, goli, bos, izgladnjeli i po vlastitim poljanama čuvaju i pasu vlastito stado – tuđincu. I oni se priviknuše robovanju jer je lance lakše nositi nego ih razdirati.*
- *A koja je to zemlja?*
- *Ima nešto rad česa vam ne mogu sad reći njeno ime. Ali čujte dalje. Kad je izdahnuo posljednji umorni kralj, ostade iza njega kći, dijete ljubavi, za koju nikad nitko nije znao. Prijatelji njezini odvedoše ju daleko u svijet, gdje su je zvali kraljevnom juga. I ona se je udala za muža jednog*

bratskog naroda i tako se je kraljevska loza sačuvala do danas. Jedna potomka posljednjeg kralja još živi.

- *Gdje?*
- *Ovdje u Nici.*¹⁵

Lik Valida

Kao jedan od bitnijih likova spominje i se i Valido, čovjek u čiju je službu prešao Bojan, i koji mu je najviše pomogao, čovjek u čijoj je kući živjela Zorana. Ferica i Bojan u toku romana pokušavaju shvatiti tko je taj čovjek Zorani, budući da se sama Zorana obojici sviđa, da bi se pri kraju romana ipak otkrila prava (šokantna!) istina.

*"Bojanu je upalo u oči da se Valido odmah požurio ispuniti želju Zorane. Čitavu večer na svakom koraku razabirao je on s koliko nježnosti govori Valido Zorani. I dok je Bojan morao da priča o svemu što je znao o Wikingu i Riegelu i o barunici o kojoj ga je izvijestio dragoman, neprestano je promatrao Valida i Zoranu. Ona je neumorno vodila konverzaciju sad koketno, sad veselo, sad opet ozbiljno i važno, a što god je ona preporučila, sve je Valido slušao s nekim poštovanjem i svaki njezin prijedlog on je prihvaćao i kao da je sretan što ga može ispuniti. Bojan je promatrao čas nju čas njega. A što je on njoj? Zašto nikad ni jednom riječju ne odaju kakva ih snaša veza? Ni jedno ne dotiče njihov međusobni odnošaj. Niti jednom riječju. Ni jedna gesta, ni jedan pogled ne odaje kakve su to spona koje su ih tako usko vezale. Njihovo je vladanje tako srdačno, toplo, časimice intimno, a ipak potpuno učtivo, kao da je sve što si kažu puka formalnost."*¹⁶

"Malo je časa šutio, a onda nastavio teškim glasom:

- *Pogledajte dolje, na krvavu zemlju i zaboravite da tamo, u toj kuli živu dva modra oka...*

¹⁵ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean I, str. 57/58

¹⁶ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean I, str. 77

- *Vi – vi – to možete tako lako izreći – povikne Bojan.*
- *Jest, ja, a kad biste vi slutili što žrtvujem ja, onda bi možda vaša žrtva bila mnogo manja.*
- *Što žrtvujem ja – izlance Bojan – to vi, očito, ne shvaćate. Nećete da shvatite.*
- *Vi žrtvujete svoju ljubav, a ja...*
- *Vi? Što žrtvujete vi? – prigušeno krikne Bojan.*
- *Žrtvujem dijete one žene koja je ispunjavala sav moj život.*
- *Njezino dijete?*
- *I – svoje dijete!”¹⁷*

Na kraju ipak doznajemo šokantnu istinu o tome što je Valido Zorani, te zašto se tako ponaša prema njoj. Iako u većini romana ne možemo prepoznati u kojem su oni odnosu, na kraju romana ispostavlja se da je Valido Zorani otac.

Revolucija i alegorija: san prvi i drugi

Zaplet romana plete se dakle (ili je tako trebalo biti) oko nestalog izumitelja Salvadora koji je otkrio "tajnu prirode" koja će ne samo dokinuti sve ratove nego i omogućiti da svi imaju prema potrebama, da manjina bogatih ne drži kapital i ne izrabljuje siromašnu većinu. Taj se politički podtekst romana pojačava prema zadnjim nastavcima, kada se raniji aristokratizam u ideji nacionalne države i iščekivanja kralja, nakon što se premodelirao u ideju o svojevrsnom "kralju znanstvenika" i proroku kojeg su uklonili.

"Zadivljen, zapanjen slušao je Bojan Validovo pričanje i klikne:

- *Na tom je otoku zasušnjen onaj netko o kome ste mi govorili prve večeri kad se sastadosmo u Casinu Municipal?*
- *Jest, zasušnjio ga je Osado, a spasimo li ga odanle, usrećit ćemo čitav svijet.*

¹⁷ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, str. 296

- *Čitav svijet? Zar je on takav veliki um?*
- *Još više. On je osloboditelj čovječanstva. On posjeduje tajnu po kojoj bi čitavo čovječanstvo preko noći moglo postati jednako imućno, jednako sretno i jednako slobodno. Ova tajna jest veleum svih vjekova, jest djelo veličanstvenog uma, kojeg je Bog poslao na svijet kao Mesiju.*
- *Vi tog čovjeka poznajete?*
- *Da. Živio je u blizini mojih imanja, na nekom visokom brdu iznad mora, u osamljenom dvorcu. U potpunoj samoći kao pustinjač izrađivao je svoje djelo. Jednog dana nađoh njegov dvorac pust i prazan. Nestalo ga je. Nigdje ni traga, samo na jednoj stijeni nađoh ugljenom jedan natpis: "Vilim Osado". Očito da je saznao za nj i po nekom uhodi doznao da izrađuje neki veliki izum i oteo ga. Uzalud smo tražili izgubljenog velikana. Nestalo mu traga. Ali ja znam da ga je Osado oteo i sad eto doznah gdje se nalazi."¹⁸*

U utopijskom kontekstu nije bitan pojedinac te, prema tome i prikladno fantastičkome žanrovskom kontekstu, Bojan svako malo ima ekskurse o svemirskim prostanstvima prema kojima se naši ratovi i pokolji čine nebitnima. Pred svršetak, u strukturu romana uklapaju se alegorijska i u žanrovskom anticipacijska, a u političkome društvenoutopijska mjesta.

U drugoj sekvenci bunila Valido tako u fatazmagoriji dospijeva u šumu, gdje pribiva skupu životinja. Antimilitaristički podtekst postaje izrazit.

"Najzad od umora i brige zaspi.

Snilo mu se da luta šumom i najednom spazi pred sobom strahovito mnogo šumske zvijeri. Na hiljade krvoločnih glava strši uvis i gleda na nekom panju gdje stoji lav i govori ljudskim glasom:

¹⁸ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean I, str. 74

"Zvijeri! Sakrijte se u središte zemlje jer ne možemo gledati strahote koje počinjaju ljudi. Mi smo se klali i ubijali, ali samo od nužde, kad smo bili gladni. Ljudi se kolju i ubijaju od krvološtva. Njihova je lozinka: 'Ubit ću te da ti ne ubiješ mene'. Povucimo se, zvijeri, od čovjeka, krvoloka, gada i ubojice!"

Uto skoči na panj druga podmukla hijena i uzdignuv njušku, što je zaudarala po lješinama, reče:

"Životinje! Izrecimo priznanje ljudima koji su nas podigli iznad sebe! Mi smo se zvijeri prije morale međusobno klati i proždirati da se možemo nahraniti, a sada se hranimo čovječjim mesom, mesom onih koji su nekoć ubijali nas! Kad su nekoć htjeli ljude poružiti, nazvali su ih: 'Zvijeri!' Sad, hoćeš li poružiti zvijeri, moraš im doviknuti: 'Ljudi!' A znate li tko nas je tako visoko podigao? Ne onaj sitni bijedni stvor što vozi plug, nosi teret, što radi svojim rukama, nego oni visoki, što nose zlatne krune na glavama svojima i oni što nose zlatom ispučane žepove! On je stekao najviše zasluga da ljude pretvori u krvoločnu zvjerad, a podigne nas. I zato lav više nije najstrašnija i najmoćnija zvijer, od tebe je veći – car Vilim i zato predlažem da ga zvijeri izaberu svojim carem."

"Živio!" zaori gustom mračnom šumom iz hiljade otvorenih ralja. "Živio car svih krvoloka na kuglji zemaljskoj".

"Ali neka bude izrečeno i naše priznanje i ostalim okrunjenim glavama", nastavi hijena, "pa zato proglašujemo prijestolonasljednicima životinjskog carstva sve one što nose na glavi krune, u žepu ugrabljeno zlato, a u duši svojoj ratne đavle! Neka žive svi što nose ruke koje siplju rat, krvološtvo i razbojstvo!" više hiljade zubatih krvoločnih čeljusti.

Slušajući Valido kako govori hijena, čije je njuška tako silno zaudarala od ljudskih lješina, krikne od boli, a sve se zvijeri trgnuše i opaziše Valida i stadoše vikati:

"Bacite ga iz šume, on pripada ljudima"

"Da, ali on se bori za mir", povikne hijena, "on zaudara po miru".

I hiljade se ralja tvori, hiljade šiljatih zubi zabijeli se prema njemu i on osjeti da će se svi ti zubi zabosti u njegovo meso.

"Ne!" vikne Valido, "ja bježim pred ljudima – zaštitite me jer hoće da me vješaju."

"Neka te vješaju!" povikaše zvijeri. "Čovjek drugo i nije zaslužio! Čovjek se bije, pokoravajući se zapovijedima svojih gospodara, živi robujući kao slugan – čovjek se kolje na komandu onih koji pljuju po njemu!"

Zgražajući sluša Valido ovu viku i zuri u otvorene ralje zvijeri, kadli osjeti teški udarac. Jedna ga je zvijer zahvatila o bedro."¹⁹

Nakon Valida, u san zapada i Bojan, koji hoda onostranim svjetovima, možda rajskim, možda posmrtnim, no u svakome slučaju slijedi Zoraninu dušu u svemir, među planete, i ondje dolazi do utopijskoga svijeta. (...) Utopijski je svijet iz Bojanova sna sav ružičast, eteričan, zlaćan, srebren i modar, a njegov svijet karakteriziraju komunalno društvo, obiteljska zajednica, usavršavanje duše, "svi smo zato jednako dobri, lijepi i sretni, jedino s prirodom".

"Bojan pogleda Zoranu u vedro, nasmiješeno i ružičastom bojom oblito lice, iz kojega se sjaju dva velika, plava, srećom ispunjena oka, pa se onda primakne bliže k njoj, privine je k sebi i reče:

- *Kad sam ono jučer usnuo – znaš – snio mi se san koji mi se danas pričinja kao neko objavljenje.*
- *Reci, što ti se snilo? – moljaše ona, gledajući u zamišljene duboke mu crne oči.*

¹⁹ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, str. 281/282

- *Snilo mi se da smo oboje sjeli u laku krilaticu i letili gore visoko da potražimo otok Terror i da vidimo da li još postoji i da li još živi naš zlotvor Vilim Osado i njegovi sluge.*

Stigosmo nad otok. Magla se nad njim raspršila, a more je prodrlo u njegove pećine u kojima smo mi čamili.

- *Pravda je potopila i Terror Vilima Osada i sve naše krvnike – kliknuh ja u radosti.*

Tada mi najednom opaziše oči kako iz bučnih valova iz razvalina otoka strši jedan šiljak pećine, a na njemu visi crna pojava, s crnom krinkom i sa strašnim zelenim očima. I to maskom prikruto lice okrene se k nama gore, a pojava stade vikati:

- *Ne raduj se prerano – još živi Vilim Osado – samo je promijenio ime!*

I mene bude strah za tebe – sjetih se svih muka prepaćenih na otoku Terroru i čvršće te privinem uza se i poletim krilaticom visoko, vrlo visoko. Kad sam opet pogledao dolje, nestade mora, zelenih gora, šarenih podolja, sjajnih gradova i bijelih sela. Sve dolje pretvorilo se u nešto jednolično, jednobojno. Bijaše to čudno, tad se spustim krilaticom niže i što smo dolazili bliže k zemlji, to sam jasnije razabirao da se je sva zemlja pretvorila u nepregledni crveni ocean... veličajno šumili su njegovi valovi, a po njima ponosito plovi barka s tri ogromna tornja. Na njima bljeskaju se poput sunca – napisi:

KRUH – SLOBODA – I JEDNAKOST! I valovi crvenog oceana poklopiše i posljednje ostrvo na kojem je visila ona podoba s krinkom Vilima Osada i otoka Terrora nestade. Veseli ribari love po valovima zlatnu krunu i kuju iz nje dukate. O mačevima sijeku – hljeb, a valovi se talasahu tiho i šume”²⁰

²⁰ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, str. 348/349

Svaki san na svoj način pokazuje nam što ustvari muči Valida i Bojana. Valida najviše muči što će Vilim Osado pokoriti cijeli svijet, te što se on ponaša životinjski i animalno, pa mu se u snu umjesto ljudi pokazuju životinje, koje njega vješaju, kao što bi trebalo vješati samog Osada, zbog njegovog ponašanja.

Bojan sanja kako se napokon rješavaju samog Osada, kako napokon žive u slobodi i jednakosti, a Osada je odnio ocean, za koji je sam htio da postane crven od krvi.

Revolucija i utopija: san treći i četvrti

Nakon tih vizija, približava se i vizija Revolucije, "crvenoga oceana", koja se nedvosmisleno iščitava kao Zagorkin socijalistički politički projekt za čije joj je zastupanje poslužio ovaj (anti)militaristički roman. (...) Prvo, Vilim Osado spasio se i nestao, a drugo, da bi se pojačale i podvukle revolucionarne ideje u romanu, vraća se nestali Salvador, kojega ubija – ni manje ni više – pobjednička, dobra strana, za koju je Valido radio, a Bojan joj pomogao.

Na kraju romana taj ocean krvi, "crveni ocean" iz naslovne sintagme, postaje plamen revolucije, Krležin krvavi talas i Zagorkin crveni ocean koji će potopiti postojeći svijet i donijet osvit novoga svijeta.

"Plavim oceanom crvenim od krvi i ubirem zlato i dragulje.

*Vilim Osado*²¹

²¹ Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, str. 53

Završetak romana

Na kraju romana *Crveni ocean* pratimo vjenčanje Zorane i Bojana, koji nakon svih nedaća, uspona i padova ipak svoju romansu završavaju matrimonijalno. Iako je Zagorka bila veliki nacionalist, borila se za prava Hrvata i bila protiv drugih vladara koji su vladali Hrvatskom, na kraju Zorana i Bojan sele u Ameriku i tamo žive na Validovim imanjima.

*"Čitav je Validov dvor u svečanom ruhu. Svuda svečana buka i radost. Dvije hiljade radnika napunilo je dvoranu da proslave pir kćeri svoga gospodara Valida. Čovjek do čovjeka. Bojan obilazi stolove vodeći za ruku svoju dražesnu malu vjerenicu. U bijeloj haljini s koprenom na glavi izgleda kao bijeli oblačić s kojega vire dva oka, modra kao dva plava neba. I oni dvoje sjedaju k radnicima, pozdravljaju ih i pričaju s njima. Sve je bučno, veselo i zadovoljno."*²²

²² Zagorka, Jurić Marija – *Crveni ocean II*, str. 337

Kratak sadržaj Vragoljanke s Trešnjevke

U romanu "Vragoljanke s Trešnjevke" pratimo put Štefice, odnosno Eleonore pl. Grabarić, koja radi kao tipkačica u jednoj velikoj firmi. Zaplet radnje započinje dolaskom sina generalnog direktora, Tomice Horvata, koji zapanjen ljepotom Štefice (Eleonore), nudi joj okladu (za sto hiljada dinara u mjesec dana mora udvarati trojici muškaraca). Štefica koristi priliku kako bi ponizila svoju trojicu šefova odjela, a usput pobijedila u okladu i dobila sto hiljada dinara.

Prateći daljnje događaje, nailazimo na sukob oca i sina, za koje se čini da su obojica zaljubljeni u Šteficu, koji eskalira njihovim nerazgovaranjem.

Na kraju romanu ipak doznajemo kako je Tomičin otac u Štefici ipak vidio kćer, a htio ju je za svoju snahu, kako bi preuzela brigu o vođenju kuće umjesto Tomičine tete.

Zagorkine junakinje

Njezine su junakinje uzvišene u moralnom smislu, vode se idealima i razumom, čuvaju svoju čast te bivaju na kraju nagrađene. Muškarci ih ne vole samo zbog njihove ljepote, već ih i cijene zbog vrline, hrabrosti i mudrosti. One vješto plivaju unutar zadanih i sputavajućih društvenih konvencija; osviještene su, sposobne, i hrabre te im samo visokosvjestan i u sebe siguran muškarac može biti dostojan partner. Između ženskih i muških glavnih likova ostvaruje se međusobno povjerenje, na temelju čega oni postaju suučesnici i aktivni sudionici političkih borbi.

Rješenje suprotnost između muške superiornosti i ženske inferiornosti Zagorka nije vidjela u pretvaranju žene u muškarca, nego u skladnom prožimanju muškog i ženskog principa. Žena bi, dakle, trebala zadobiti ugled i značaj muškarca a da se pri tome ne odrekne svojih vrijednosti kao žena. Zagorka se cijelog života borila s nizom prepreka kao žena koja je pokazivala zanimanje za politička pitanja i profesionalnu karijeru, ali "neznane junakinje" koje je predočila uspješno su pomirila ta dva principa.

Socijalna komponenta također je vrlo važna u njezinim romanima, pri čemu je lako uočljivo da ona i promišljanje o socijalnim kategorijama često veže uz promišljanje o položaju žene u društvu.

Zagorkine junakinje katkad djeluju unutar zadanih ženskih okvira, ali nerijetko odbacuju ograničenja i ponašaju se "kao muškarci". Nalazimo ih kao posredne pomagačice u sjeni koje svojim ženskim umijećem pomažu pokretima ili pobunama. One kuhaju zatvorenicima i vojnim taborima, prenose poruke, skrivaju pobunjenike, pomažu im da se maskiraju i ponovno uključe u borbu, daju moralnu potporu muževima i sinovima u borbi, brane hrvatske ideje u kuloarskim diskusijama, ignoriraju mađaronske ženike, a supruge hrvatskih oponenta čak se idejno suprotstavljaju svojim muževima.

“Neznane junakinje” najčešće su supruge, majke ili kćeri, ali ne dopuštaju da ih ta pozicija u potpunosti definira. One posjeduju kvalitete koje se rijetko nalaze u ženskim književnim uzorima toga doba. Zagorka gorljivo ističe njihovo vatreno i beskompromisno rodoljublje, borbenost, srčanost i snalažljivost. Njezine se žene bore kao muškarci – tuku se, prosvjeduju, idu u zatvore, stavljaju politiku ispred obitelji, hrabre su, dosjetljive, odlučne i vatrene. Njihovo ponašanje izlazi iz okvira ženskosti i izaziva odobravanje njihovih suboraca i pristaša, a zgražanje protivnika. U svijetu u kojem žive postoje predrasude o položaju žene u društvu, ali one nisu prepreka, nego prednost u postizanju ciljeva. Ideja o nepolitičnosti žena olakšava im da obavljaju kurirske poslove, zbunjuje policajce i vojnike koji ne znaju kako se postaviti prema ženskim demonstrantima.

Žene se ovdje ne odriču zadanih pozicija ženskosti, ali im je dopušteno u ime “viših ideala” stupiti u javni svijet i boriti se uz bok muškarcima, kao “ženski dio naroda”. Takva redefinicija ženskog položaja u društvu, prema autorici, višestruko je korisna. Bez nje žene ne mogu biti potpune žene, ali ni narod bez žena nije potpuni narod.²³

²³ Usp. Galić Kakkonen, Gordana – Buntovništvo kao Zagorkin životni i književni lajtmotiv, u: Kako je bilo – o Zagorki i ženskoj povijesti, ur. Prlenda, Sandra, 2011., str. 80 - 85

Položaj žena

U romanu *Vragoljanka s Trešnjevke* možemo govoriti i o položaju žena. Ženi je mjesto u kući, po mogućnosti u kuhinji, dok žene i koje rade, najčešće su na nižem položaju, poput Štefice, koja je tipkačica. Svi šefovi u njezinoj firmi su muškarci. Također, u njezinoj firmi zapošljavaju samo ljude iz plemenitaških obitelji.

"Kad mi je milostiva Grabarić posudila svoje plemenito ime da se oferiram, onda me je muštrala pred špiglom finom ponašanju!"²⁴

"I čita melodioznim glasom:

- *Anka Belić, kći bivšeg savjetnika – Milka Bradi, studentica – Mira Brestić, kći vratara.*
- *Ali molim vas, valjda neću uzeti kćer vratara.*
- *Naravno, ovakvo smeće ne spada u naše urede! – odgovori ona vrlo ozbiljno."²⁵*

Kada dođe mladi šef, pokazat će Štefici gdje joj je mjesto.

"Taj je mladi bil po svetu, a tam se drugač vladaju muškarci nego pri nas. V Ameriki se nemre i nesme niti lepo pogledati pucu, ak ne misli muškarac pošteno s njom. Kad bi tam muškarac štipnul za lice pucu, kak je ovaj fakin mene, odsudili bi ga! Zato bu taj mladi znal kak se ponaša pošteni muškarac prema poštenoj puci, koja svojim rukama služi kruh. Morti bi se mogla njemu potužiti i on bi i šefove navčil amerikanski postupak."²⁶

"Koješta! Ozbiljna djevojka, koja radi! Ravnopravni namještenik! To vi sve pripovijedate u teoriji. Zapravo ste sve jednake! Upamtite što vam ja velim, koji sam dosta upoznao žena na ovom svijetu: bile žene razmažene lutke ili

²⁴ Zagorka, Jurić Marija – *Vragoljanka s Trešnjevke*, str. 11

²⁵ Zagorka, Jurić Marija – *Vragoljanka s Trešnjevke*, str. 12

²⁶ Zagorka, Jurić Marija – *Vragoljanka s Trešnjevke*, str. 20

ravnopravni učenjaci – jednako vjerujete svakoj gluposti kojom vam udvara muškarac! I vi želite da vam tako udvaram ja!"²⁷

"Idite! Dat ću to prepisati nekoj drugoj! Vi ste stvoreni za pralju, a ne za ured!"²⁸

U romanu *Vragoljanka s Trešnjevke*, prateći Štefičinu priču na poslu, možemo pratiti i odnos šefova prema njoj. Ona je samostalna žena, koja radi i sama zarađuje kruh, no i neki njezini šefovi i dalje smatraju da je njoj mjesto u kuhinji ili da je samo za pralju, te ne može biti ravnopravni zaposlenik, jer je drugog, "slabijeg" spola.

²⁷ Zagorka, Jurić Marija – *Vragoljanka s Trešnjevke*, str. 31

²⁸ Zagorka, Jurić Marija – *Vragoljanka s Trešnjevke*, str. 58

Smije li se žena kladiti?

Koliko god čudno bilo i zvučalo, Štefica i Tomica Horvat sklapaju okladu, nakon koje će ona dobiti sto hiljada dinara bude li ispunila sve uvjete. A oklada slijedi ovako:

"Uzšetao se i kao da uopće ne sluša što je rekla – zuri u pod i diktira:

- *Dakle, kao što smo rekli: Gospojica Eleonora pl. Grabarić obvezuje se da će naći – tri muškarca odraslih i u svakom pogledu normalnih – koji će se dati zaluditi njezinim udvaranjem...*
- *Pasti joj u mrežu i survati joj se do nogu – dodaje Štefica pišući dalje, kao da piše narudžbu za firmu.*

(...)

- *Dakle, svršimo: Na ovo gore obvezuje se gospojica Eleonora u roku od – mjesec dana!"²⁹*

Štefica, iznervirana ponašanjem svojeg mladog šefa (pravi se da ga ne poznaje), sklapa s njim okladu kako će osvojiti tri muškarca u mjesec dana, kako bi osvojila sto hiljada dinara. Mladi šef zgraža se nad tim, ali ipak pristaje, budući da se ne želi otkriti, ali i ne želi priznati da mu se Štefica sviđa.

²⁹ Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 41

Udvaranje šefovima

U sklopu svoje oklade, koju je Štefica sklopila sa sinom generalnog direktora, Tomicom Horvatom, ona mora udvarati trima odraslim muškarcima. Štefica za te muškarce izabire svoja tri šefa odjeljenja.

a) Kod šefa Trumpića

"Ona obori glavu i čupka jadnu maramicu, a njen glas se sasvim izmijenio. Govori toplo, malo drhtavo. Iz glasa joj proviruje neko kajanje. Što li? To ne može nikako gospodin Trumpić prosuditi. Jedva čeka da bi ona nastavila sa svojim razjašnjenjem. Želja mu se ispunila. Ona nastavlja:

- *Ne bih želila da imate o meni krivo mnijenje i evo priznajem vam u četiri oka: loše sam se ponijela prema vama bila sam i prema drugim šefovima grupa, ali samo zato da ne bi čudno izgledalo kad bih se prema vama vladala drugačije nego prema njima..."³⁰*

b) Kod šefa Belovića

"Ona sad ustane i reče mirno:

- *Gospodine šefe, nadam se da ste diskretni muškarac i nećete me izrugivati, ionako neću dugo biti ovdje. Znam da će me otpustiti, pa sad je svejedno. A zapravo imam pravo svakome muškarcu reći u lice da li mi je simpatičan ili antipatičan. Ja sam moderna djevojka, smatram se ravnopravna muškarcu. Eto vi ste mi bili od prvog dana toliko simpatični da sam počinila ovu krađu. Uzela sam iz spisa vašu fotografiju da ju kod kuće snimim i tako zadržim spomen na moju nesretnu i veliku simpatiju..."³¹*

³⁰ Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 87

³¹ Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 100

c) Kod šefa Kralja

" - Naći ćemo i za to prilike – ako me dotle ne otpuste. Gospodin generalni direktor me je ukorio radi moga vladanja. Zaista nije mi bilo stalo da li će me otpustiti, jer sam cijelu noć plaklala kad ste me onako povrijedili i sve je u meni bilo pretužno – plačno će ona.

- No, no, gospojice draga, pa valjda nećete plakati, za ime Božje. Radije plačite dok ja pjevam, n radi mojih uvreda.*
- Teško je to, kad o nekome sanjaš dan i noć – a onda ujednom primiš udarac.*
- Vi – sanjate o meni? To nije istina."³²*

U sklopu same oklade, Štefica se odlučuje za svoje šefove, koji ju inače mrže (pred drugima), ali im se inače sviđa. Ona njima priznaje, pojedinačno svakom, da joj se sviđaju, kako bih dobila njihovu naklonost i kako dobila potvrdu, kako bi pobijedila u okladi.

³² Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 104

Završetak romana

Na kraju romana saznajemo što je bilo i s okladom Štefice i Tomice Horvata, kada Štefica ne želi primiti okladu, budući da ju je potpisala kao Eleonora pl. Grabarić.

" - A sada, gospodine generalni direktore, evo lojalno ću priznati: Okladu je prihvatila i potpisala – pokojnica, a ne ja!

- *Kako to mislite, gospojice? – začudi se Horvat.*
- *Potpisala je ovaj ugovor Eleonora pl. Grabarić. Ona je umrla, nje više nema – a ja nemam pravo primiti okladu, stoga ček ne primam!*

Pocrvenio je. Ne može se razabrati je li od ljutine ili od stida. I Tomica se stao rumeniti pa ujednom uzeo riječ vrlo odlučno:

- *Osoba je ista. Vi nemate pravo da me postidite, gospojice. Koliko god sam vam skrivio, učinio veliku nepravdu – molim oprostjenje i tvrdim, takvu kaznu ne zaslužujem. Vi ste okladu dobili.*
- *Gospojica Eleonora pl. Grabarić ju je dobila, ne ja! Neću primiti tuđi novac. To je moje uvjerenje, da novac nemam pravo uzeti – a znat ću sama zaraditi svoj kruh, a kako rekoh, provela sam tu okladu da gospodu poučim kako bi se trebalo vladati prema siromašnoj djevojci koja mora zarađivati, dok bi mogla kod kuće mnogo ljepše i udobnije sprovoditi život!"³³*

Također, na kraju romana, dolazi do razrješavanja nesporazuma između oca i sina. Otac je htio snahu za svoga sina, kako bi dobio kćer, koja će brinuti o kući, dok je sin pomislio kako otac prosi Šteficu za sebe, te kako mu se ona sviđa. Na kraju ipak saznajemo kako je generalni direktor Štefičinu ruku prosio za svog sina.

³³ Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 307

- *Draga i lijepa, mila moja gospođice! Ja molim vašu ruku...*

Sestra se trgne, tiho krikne... Štefica se povuče nešto natrag od Horvata.

Tomica posegne za kvakom, otvori tetki i sebi, jedva čeka da pobjegne...

Generalni se okrene za njime i povisi glas:

- *Molim vašu ruku – za svojeg dragog sina!*

Sestra se zaustavlja.

Tomičina ruka ostala je na kvaki kao uzeta...

Tišina, šutnja... Djevojka stoji nepomično, gleda u direktora. Malo predugo traje ta šutnja. Generalni opetuje:

- *Dakle, gospođice, hoćete li poći za mojem milog sina? Hoćete li mi biti dragom snahom?*

Topli i mili smiješak zatitra joj na usnama, očito je bila na to spremna, a ipak treba vremena dok nađe odgovor:

- *Oh kako rado, gospodine generalni direktore, ali zar vi imate – još jednog sina?*

Teško zapanjenje preleti od generalnoga k sestri i opet k Tomici.

Što to ona veli? Zar će im se narugati?

Svima zaostaje riječ... dok se Štefica mило smiješi kao onog dana kad je pripovijedala svoju okladu s Tomicom. A mladić šuteći zuri u nju, smrtno blijed.

- *Gospođice – spočitavajućim glasom veli direktor – meni je Tomica jedinac!*

- *Kakva šteta! Velika šteta! – veli ona žalosno.*

Još veće zapanjenje preuzme sve, ali se on upušta u borbu.

- *Gospođice, nije moguće da ne bise znali što on osjeća za vas, zar je uopće mogao uletiti u onu okladu da već u prvi čas kad vas je ugledao nije bio zatravljen vašom pojavom? Ja sam vas zavolio od prvog časa, kao da sam osjećao – vi ćete mi nadomjestiti kćer.. a sad – vi...*

Djevojka se uozbilji, pogleda sad gospođu i generalnog direktora:

- *To se vama tako čini, gospodine direktore. Vaš me sin prezire, zapravo – mrzi, a da imate sina koji bi me volio, onda...*
- *No, dakle, jesi li čuo, Tomica? Zar ću joj ja pripovijedati zašto ti čitave noći ne spavaš, zašto putuješ u Ameriku, zašto ja čitave dane razmišljam hoćeš li ti biti pravi muž da usrećiš ovo dobro pošteno malo čeljade? ”³⁴*

³⁴ Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, str. 329/330

Zaključak

U svojem diplomskom radu bavila sam se romanima *Crveni ocean* i *Vragoljanka s Trešnjevke*. Pokušala sam prikazati njihovu zanimljivost i različitost, od toga koliko se znanstvena fantastika razlikuje od one današnje, koliko su moderne djevojke različite nego današnje moderne djevojke, pa do toga da većina (barem Zagorkinih romana) mora završiti romansom i "happy endom".

Svaki roman dojmio me se na svoj način.

U *Crvenom oceanu* fasciniralo me koliko su Bojanova otkrića velika, pogotovo za to vrijeme, koliko je rada uloženo u to, te koliko su ljudi spremni pomoći u provedbi takvih projekata. Također me se veoma dojmila i sama priča o Hrvatskoj, o Zagorkinim nacionalnim podijeljenostima.

Vragoljanka s Trešnjevke svoja je priča. Simpatična priča o modernoj ženi, koja samo želi raditi i brinuti se o sebi i svojoj obitelji. Zaintrigirao me položaj žena u tom romanu koji je, kao što je citatima dokazano, vrlo nepovoljan i jako težak.

Literatura

1. Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean I, Jutarnji list, Zagreb, 2015.
2. Zagorka, Jurić Marija – Crveni ocean II, Jutarnji list, Zagreb, 2015.
3. Zagorka, Jurić Marija – Vragoljanka s Trešnjevke, Jutarnji list, Zagreb, 2015.
4. Grgić, Kristina – Zagorka i kanon modernizma, u: Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura, ur. Grdešić, Maša, Zagreb, Centar za ženske studije, 2009.
5. Galić Kakkonen, Gordana – Buntovništvo kao Zagorkin književni i životni lajtmotiv, u: Kako je bilo – o Zagorki i ženskoj povijesti, ur. Prlenda, Sandra, Zagreb, Centar za ženske studije, 2011.
6. Adžija, Maja – Budućnost i zbilja – *Crveni ocean* Marije Jurić Zagorke, satira, utopija ili predskazanje, u: *Crveni ocean*, ur. Čale – Feldman, Lada, Zagreb, Centar za ženske studije: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 2016.
7. Šakić, Tomislav – Zagorka i počeci hrvatske znanstvene fantastike, u: *Neznana junakinja*, ur. Grdešić, Maša i Jakobović – Fribec, Slavica, Zagreb, Centar za ženske studije, 2008.
8. Mrakužić, Zlatan – Književnost eskapizma, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2010.
9. Novak, Slobodan Prosperov – Povijest hrvatske književnosti, svezak II: Između Pešte, Beča i Beograda, Marjan tisak, 2004.
10. Zagorka, Marija Jurić, u: Mali leksikon hrvatske književnosti, ur. Vlaho Bogišić, Naprijed, Zagreb, 1998.
11. <https://www.lupiga.com/vijesti/marija-juric-zagorka-sto-je-moja-krivnja>